

"Bergsbruk – gruvor och metallframställning"

– en riktigt bra och bildande julklapp

Nyligen utkom det tjugofjärde bandet av Sveriges Nationalatlas som har fått namnet "Bergsbruk – gruvor och metallframställning". Det 205 sidor omfattande verket recenserar här av ekonomijournalisten Henric Borgström. Boken har tillkommit på initiativ av Jernkontoret.

Text: Henric Borgström

Det är en fantastisk läro- och historiebok med lättmält text och inbjudande statistik om bergshandlingen och stålindustrin i Sverige och världen som branschen har åstadkommit i det tjugofjärde bandet av Sveriges Nationalatlas. Synd bara att den begåvats med det utanför branschen svår sålda namnet "Bergsbruk – gruvor och metallframställning" (Norstedts, sept 2011).

Fängslade berättelser

De två huvudredaktörerna Jan af Geijerstam och Marie Nisser har fått med de relevanta ämnena från begynnelsen för 4 500 år sedan i Sverige, varifrån de första spåren av metallhandlingen finns. De 205 sidorna innehåller fängslade och samtidigt sakliga berättelser om metallproduktionen under sten-, koppar- och bronsåldrarna in i järnåldern, det första smidet, blåstbruket, Bergslagens framväxt, masugnar och hyttor, om handelsvägarna, industrialiseringen och

Professor emerita Marie Nisser (bilden) var en av två huvudförfattare till Nationalatlasen "Bergsbruk – gruvor och metallframställning". Marie Nisser gick sorgligt nog bort strax innan atlasen lämnat tryckpressen i en ålder av 73 år. Under sitt yrkesliv gjorde hon bland annat stora insatser för etablera det akademiska ämnet industriminnesforskning, för vilket hon kröntes med en professur vid KTH 1992. Marie Nisser bar på ett aldrig sinande engagemang för det industriella kulturarvet i en tid när det västerländska industrisamhället avvecklades, något som inte minst märks i

Foto: Geillvare bildarkiv

Malmberget är Sveriges näst största järnmalmsgruva, där all brytning numera sker under jord. Bilden visar ett gammalt dagbrott i förgrunden och två gruvlavar i bakgrunden. Malmbergsgruvan drivs av det statliga järnmalmsföretaget LKAB.

samtidigt kulturen kring produktion och bruksliv i litteraturen och konsten.

Summariska beskrivningar

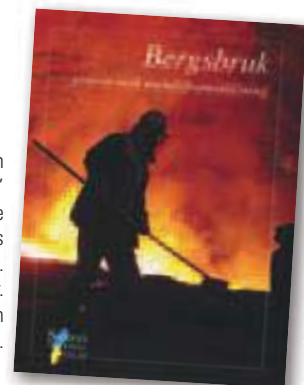
En recensents uppgift är att också hitta eventuella brister. De ibland summariska beskrivningarna är en, men de har varit nödvändiga för att kunna spegla hela utvecklingen fram till i dag och får istället ses som aptitretare för den som vill fördjupa sig på annat håll. Med elva avslutande sidor ordförklaringar,

just "Bergsbruk – gruvor och metallframställning". Inom Jernkontorets Bergshistoriska utskott var hon under många år en av de drivande krafterna och hon utförde många värdefulla insatser. Marie Nisser belönades med Jernkontorets Silverbägare 2005 för sitt stora engagemang och kunskap inom området industriminnesvård, särskilt avseende järn- och stålindustrin.

Jernkontoret

"Bergsbruk – gruvor och metallframställning" är det tjugofjärde bandet av Sveriges Nationalatlas. Boken är på 205 sidor och finns också i en engelskspråkig variant.

litteraturhänvisningar och sakregister får läsaren god hjälp att fördjupa sig.

Den enda egentliga invändningen till upplägget är att statistikuppgifterna i regel slutar år 2008 med motiveringen att 2009-10 ej tagits med "på grund av de exceptionella förhållandena som rådde på världens marknader dessa år till följd av den dåvarande finanskrisen." Jag anser tvärtom att det hade varit av stort värde att ta del av vad en ►

Foto: Ulla Amberg

Del av Pershyttans bergsmansby i Bergslagen. Här ser vi hyttan (1856) med masugn till höger och rostugn till vänster.

finansiell kris kan ställa till i det mer verkliga livet.

För lekmän och branschfolk

De 36 medverkande författarna – historiker, bergsingenjörer, ekonomer – har lyckats skriva så att lekmän förstår och rentav blir stimulerade att skaffa mer information. Branschfolk får rimligen samtidigt nya kunskaper och har glädje av texterna. Bilderna är talande, kartorna verkligt informativa. Den i andra sammanhang så lösa beskrivningen av Bergslagen i dag blir här mer exakt; området som finns en eller annan mil norr om städerna Karlstad, Örebro och Västerås, väster om Gävle upp till någon mil norr om Falun.

Här glöms inte fristående medeltida Bergslag som Dannemora, Åker, Tunaberg söder om Nyköping, runt Finspång, Åtvidaberg samt Taberg söder om Jönköping. Exporten gick till en början via Stockholm till Lübeck och Danzig men flyttades alltmer först till Holland, sedan till Frankrike/Portugal och stötte på hård konkurrens från ryskt järn på den brittiska marknaden. Efter hand blev Göteborg och Gävle stora exporthamnar. På 1720-talet svarade järn för 75 procent av all svensk export, koppar för 10 procent.

Statliga Bergskollegium styrde

Under ryssarnas härjningar 1719-21 inriktade de sig på att förstöra produktionsorterna för bergshandlingen, delvis för att hindra den svenska exporten till den engelska marknaden.

Särskilt intressant är beskrivningen av hur statliga Bergskollegium från mitten av 1600-talet till 1857 styrde volym och olika detaljer vid bruken och på många håll hindrade expansion. Det kom att bidra till att många brukspatroner vid goda år istället rustade upp sina herrgårdar till att bli verkligt ståtliga, eftersom vinsterna inte fullt ut kunde

användas i rörelsen. Bergskollegiums delvis hindrande politik vore värd utförligare skildring.

Vapentillverkningen hade största betydelse för branschen med Huskvarna som centrum, gevärsfaktoriet i Söderhamn flyttades 1812 till Eskilstuna (varifrån det för övrigt nu är under flytt till Bofors som börsnoterade Saab övertagit till stor del).

Viktig invandring

Invandringen hade stor betydelse, under 1300- till 1600-talen flyttade cirka 40 000 finnar till Sverige, många av dem hamnade i Bergslagen. Omkring sekelskiftet 1600 kom 900 valloner, vilka medförde nya effektiva metoder. De var de första i det lutheranska Sverige som fick tillåtelse att utöva katolicism. Under 1800-talet infördes lanca-shiresmide, liksom den enklare metoden franche-comté som kom att tillämpas i en tredjedel av den tidens cirka 450 järnbruk. Bessemer- och martinstål samt thomasprocessen möjliggjorde massproduktion av billigt stål.

I modern tid kom den hårda specialiseringen. Uddeholm och Sandvik hade framgång med rostfritt rakbladsstål till världsdominanten Gillette och Hagfors och Hofors valsade fjädertråd till Garphyttan som fick en stor marknad i fordonsindustrin och blev världens störste leverantör av fjädertråd.

Världsledande svenska stålverk

Av text och kartor framgår att den svåra stålkrisen i slutet av 1970-talet endast raderade ut Nyckroppa, i övrigt finns stålverken kvar. Vi har i olika föredrag genom åren från Jernkontoret tagit del av hur svenska stålverk tillhör de ledande i världen inom hårt nischade områden, några innehar

Henric Borgström

Henric Borgström är ekonomijournalist. Han är grundare av riksradios Ekonomi-Eko och har sedan första oljekrisen 1973-74 i radio, TV och press beskrivit alla större näringslivskriser, tillika valuta- och statsfinansiella kriser. Han skriver på sina memoarer under titeln "Ett journalistliv kantat av kriser."

Foto: Cecilia Gyllenkrok

första platsen, andra kommer på andra, tredje, fjärde plats, vilket är mycket imponerande. En uppdaterad sådan lista hade väl förtjänat en plats i den fylliga boken.

Den rekommenderas varmt som julklapp till alla landets bergsingenjörer och andra i branschen, eller att alla dessa ger sin närmsta omgivning en bok så att den fäkunnige förstår vad maken/föräldrarna/sonen/dottern arbetar med.

Nationalatlasen har i år också utkommit med en bok om jord- och skogsbruket sedan år 1900. En fortsättning med samma kvalitet som i denna om metallhandlingen om andra större industribranscher vore en mycket stor kulturgärning.

Atlasen finns även på engeska och de båda versionerna finns att köpa via www.jernkontoret.se. ■

Världshandeln med stål 2008

Boken innehåller mängder av informationsrik grafik, här över världshandeln med stål 2008.